

AVRUPA KİMLİĞİ VE ULUS-DEVLET MODELİ

Araş.Gör. Sevgi Çilingir*

ÖZET

“Avrupa” ve “Avrupalı”, kavram olarak yüzyıllar boyunca elde edilen ortak bir mirası ifade etmek için kullanılmıştır. Günümüzde “Avrupa kimliği”, öncelikle Avrupa Birliğinin ilgilendiği ve temelde Avrupa Birliği ile ilgili bir mesele olarak göze çarpmaktadır. Bu çalışma, Avrupa Topluluğunun genişleme süreçleri, ABD-Avrupa ittifakının sorgulanması ve Avrupa entegrasyonunda kaydedilen aşamalar sırasında sık sık gündeme gelen Avrupa kimliği kavramının içeriğini ve potansiyelini incelemektedir. Çalışmanın başında Avrupa Birliğinde kimlik konusunun gündeme geldiği bağlam ve genel olarak kimlik kavramı yer almaktadır. Ardından Avrupa kimliğinin kurucu öğeleri ve “öteki”leri ele alınmıştır. Son olarak Avrupa kimliğinin kurulmasında ve tartışılmasında kullanılan ulus-devlet modelinin Avrupa kimliğinin oluşmasında meydana getirebileceği sakıncalar değerlendirilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Avrupa Birliği, Avrupa Kimliği

ABSTRACT

European Identity And Nation State Model

“Europe” and “European” have been used as concepts in order to express a common heritage acquired through centuries. Today, “European identity” stands out as a matter concerning foremost the European Union and basically, about the European Union. This study analyzes the content and the possibilities in the concept of European identity which appears often on the agenda during the enlargement processes of the European Communities, questioning of US-Europe alliance and the progresses in European integration. The context in which the issue of identity appears within European Union and the concept of identity in general, takes place at the beginning of the study. Later, the constituent elements of European identity and its “others” are discussed. Last, the potential disadvantages of the nation-state model used in the constitution and discussion about European identity are evaluated.

Keywords: European Union, European Identity

1. GİRİŞ

Kavram olarak “Avrupa” ve “Avrupa’nın birliği” teması eskiye dayanmakla birlikte, “Avrupa kimliği” konusunun gerek siyasi, gerekse akademik gündemde yer alması, 1970’lerden itibaren olmuştur. Konu ile ilgili tartışmalar, Avrupa Topluluğu’na odaklanmıştır (Wintle, 1996: 10). Burada Avrupa Topluluğu/Birliği’nin dış kimlik ögesi olarak ABD’den ayrı bir güç olarak tanınma isteği ile iç kimlik ögesi olarak derinleşen entegrasyon sürecinin oluşturduğu ulus-üstü bir siyasi gücün halklar açısından kabulü - demokratik meşruiyeti - etkili olmuştur. Dış kimlik, ortak bir dış politika ve güvenlik politikası oluşturmaya zemin sağlaması açısından önemli idi (Boxhoorn, 1996). İç kimlik ise, Topluluk üyesi halkları ortak kılacak bir etmendir. 1970’lere dek ekonomik entegrasyona öncelik verilirken, Seton-Watson’ın ifadesiyle, kamuoyunun Avrupa Topluluğu’na desteğini sağlamak için “tereyağı fiyatından daha heyecan verici bir şey, bir Avrupa gizemi [*mystique*]” gerekmekteydi (Seton-Watson, 1985: 13, aktaran Wintle, 1996: 10).

Avrupa kimliği, Topluluk tarihinde resmi olarak ilk kez 1973’te “Avrupa Kimliği hakkında Kopenhag Deklarasyonu” ile ifade edilmiştir. Topluluğun dış dünya ile ilişkilerinin yer aldığı bu belgeye uygulanan söylem analizi, amacın ABD’den bağımsız bir dış kimlik yaratmak olduğunu göstermiştir. 1983 tarihli “Avrupa Birliği hakkında Resmi Deklarasyon” ile Topluluk üyelerinin işbirliği konularına kültürün de eklenmesi gerektiği ifade edilmiş ve “ortak kültürel miras”tan bahsedilerek iç kimliğe atıfta bulunulmuştur. Tek Senette Avrupa güvenliği konusundaki işbirliğinin, dış ilişkilerde bir “Avrupa savunma kimliği” yaratmadaki rolü vurgulanmıştır. Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) bağlamında Avrupa kimliği, Maastricht Anlaşması’nda net ifadelerle yer almıştır. (Boxhoorn, 1996: 139-

* Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

139) Nice Anlaşmasında da Birliğin amaçları arasında “...ortak savunmaya doğru gelişebilecek bir ortak dış politika ve güvenlik politikası yoluyla *kendi kimliğini öne sürmek...*” bulunmaktadır (Md. 2).

İç kimlik konusunda dikkati çeken bir unsur, metinlerde “kimlik” sözcüğünün kullanılmasından kaçınılmasıdır. Maastricht Anlaşmasında bu sözcüğün sadece ulus-devlet bağlamında kullanıldığı görülmektedir: “Birlik, demokrasi ilkelerine dayanan hükümet sistemlerine sahip olan üye devletlerin ulusal kimliklerine saygı göstermelidir.” (Md. F)⁴. İç kimliğe dair konularda -eğitim, gençlik ve kültür gibi- kimlik kelimesi yerine “Avrupa farkındalığı”, “ortak kültürel miras” gibi genel ve anlamsal belirginlikten uzak terimler tercih edilmiştir (Boxhoorn, 1996: 139). Bu ifade tarzı, daha sonraki kurucu anlaşmalarda ve Anayasal Anlaşma⁵ metninde de mevcuttur.

Anlaşmalarda dış kimlik net bir biçimde ifade edilirken iç kimliğin belirsiz bırakılması, Avrupa Birliği’nin kendini dünyadan ayırt etmekle birlikte, bu ayrımı sağlayanın ne olduğu, nelerden oluştuğu konusunda üye devlet ve diğer aktörlerin bir fikir birliği içinde olmadıklarını düşündürmektedir. Yine de, kurucu anlaşmaların giriş bölümlerinde ve Birliğin amaçlarını belirten hükümlerde ortak değerlerin varlığı, iddialı denebilecek biçimde ifade edilmekte ve bunlar sıralanmaktadır. Örneğin Anayasal Anlaşmanın giriş bölümünde şu tür ifadeler bulunmaktadır:

Acılı deneyimler sonucunda yeniden birleşmiş olarak, medeniyet, ilerleme ve refah yolunda ilerlemenin bilincinde, ... kültür, öğrenme ve sosyal ilerlemeye açık bir kıta olarak kalmak, kamusal hayatın demokratik ve şeffaf özelliğini derinleştirmek, dünyada barış, adalet ve dayanışma yolunda çabalamak... kendi ulusal kimlik ve tarihleri ile gurur duyarken ... giderek yakınlaşmak ... *‘farklılık içinde birleşmiş’* (Giriş)

Giriş bölümü dışında da iç kimliğe dair dolaylı ifadeler rastlamak mümkündür. Birliğin amaçları içinde teknolojik gelişim, ekonomik kalkınma, refah ve ilgili konuların yanı sıra çeşitli insan haklarının korunmasına değinilmiş ve ardından “...Avrupa’nın kültürel mirasını korumak ve imkan sağlamak...” amacı ifade edilmiştir (Md. I-3). Anlaşmanın başka yerlerinde “ortak değerler” olarak veya “Birliğin değerleri” olarak bahsedilenlerin de bu tür konulara atıf yaptığı düşünülebilir.

Anlaşma metinlerinden, ortak sembollerin üretilmesi çabalarından, gençlik ve eğitim programlarından, hatta ortak bir medya girişiminden (bkz. Bakir, 1996) anlaşılabilceği üzere, Avrupa Birliği bağlamında bir “Avrupa kimliği” kurma iradesi mevcuttur. Bu kimliğin unsurlarının neler olduğu, başta ulus olmak üzere var olan diğer kimliklerle ekileşimde veya yarışta ne gibi avantajlarının bulunduğu gibi sorulara cevap verebilmek için, önce kimliğin tanımına, ardından da Avrupa kavramı tartışmasına bakmak gerekir.

II. KİMLİK KAVRAMI

Kimlik özetle, “biz”i biz yapan maddi ve manevi öğeler bütünüdür. Genel olarak söylenebilecek bir başka şey, kimliklerin “kriz durumunda”, yani tehdit içindeyken kendini belli ettiğidir (Mayer ve Palmovski, 2004: 577). Toplumsal talepleri de -“kadın hakları” veya “kadının insan hakları” gibi- buna ekleyebiliriz. Kültürü de kapsayan bu denli geniş bir tanımın elbette ayrıntılandırılması gerekir. A. Nuri Yurdusev, kimlik kavramı ile ilgili aşağıdaki saptamalarda bulunmuştur: (Yurdusev, 1997: 18-29)

- 1- Kimlik, toplumsal süreçlerle oluşur. Her tür kimlik, bireyin topluma aidiyetini belirler.
- 2- Kimlik, varlığın tanımıdır. Edineni (kişi veya grup) ve kazandırana (ait olunanı) vardır.
- 3- Kimlik, “öteki” ile vardır. Kimliğin dışında kalan bir başkası olmadıkça, mantıksal olarak o kimlik de bulunmaz, tanımlanmaz. “Başkası”nın önemi, onun bir kişi veya gruba genelde “isim” veren konumunda olmasından anlaşılabilir.

⁴ Bu madde Nice Anlaşmasında “Birlik, üye devletlerin ulusal kimliklerine saygı göstermelidir.” şeklinde değiştirilmiştir (Md. 6). Anayasal Anlaşma metninde ise ulusal kimliklerin yanında ulus-devletler ile ilgili uzun bir liste hazırlanmış ve Birliğin bunların hepsine saygı göstermesi gerektiği vurgulanmıştır. Bkz: Md. I-5.

⁵ Bu çalışmada “Anayasal Anlaşma” ifadesi, resmi adı olan “Avrupa Birliği için bir Anayasa Kuran Anlaşma” (Treaty Establishing a Constitution for Europe) yerine kullanılmaktadır.

- 4- Sürekli karşılaşmalar ve etkileşimler içeren toplumsal hayatla ilgili olan kimlik, dolayısıyla dinamik, değişken bir olgudur.
- 5- Çok yönlü ve değişken olan kimlik, aynı zamanda “çoğul”dur. Bireyin edindiği kimlikler aileden insanlığa kadar uzanan bir toplumsal gruplar skalasında yer alırlar. En önemli kimlik birimleri olarak sayılabilecek topluluklar -aile, kabile, etnik grup, dini cemaat, sınıf, ulus ve medeniyet- sadece birey ile değil, birbirleri ile de etkileşim içindedir.
- 6- Kimlik edinme, ilgili topluluklar gibi, tarihseldir.
- 7- Kimliklerin kapsam ve etkileri, ihtiyaç ve özelliklerin gücüne, ayrıca zaman ve mekana göre değişmektedir. Genel olarak, kimlik birimi genişledikçe bireyler üzerindeki etkisi ve ortak eylem yaratma potansiyelinin azaldığı söylenebilir. Bunun bir nedeni, kimliğin dış tehdit karşısında korunmanın ve bireye getirdiği faydanın toplumsal grup küçüldükçe daha “acil” hale gelmesidir.
- 8- Kimliğin oluşması ve tanımlanması, hem nesnel, hem de öznel. Din, etnik köken, coğrafya, semboller, hayat tarzı gibi paylaşılan nesnel öğelerin gruba ait bireyler tarafından içselleştirilmesi, yani ortaklık bilincinin oluşması, kimliği öznel hale getirir.
- 9- Verili kimliklerin -cinsiyet ve ulus gibi- yanı sıra, kazanılmış kimlikler de vardır. Bunların çoğu arasında geçişlilik mümkündür. Kimliklerin çoğulluğu ve dinamikliği, edinilen kimliklerin de değişken olduğunu gösterir. Diğer bir deyişle, toplumsal kimlikler birey üzerinde tekele sahip değildir.
- 10- Kimliklerin etkileşim içinde olması, bir kimliğin, diğerine yol açabildiği, onun gücüne olumlu veya olumsuz etkide bulunabildiği saptamasını da içerir.
- 11- Kimliklerin algılanması, birbirlerine karşı olan konumları ile ilgilidir. Tanımlanmasında tek öge olmasa da, öteki ile rekabet/çatışma durumu ve ötekine atfedilen özellikler, kimliğin önemli bir özelliğini oluşturur.

Özetle değişken ve “çoklu” olan kimlik, bir toplumsal grubu oluşturan bireylerin ortaklığını ve o grubun diğerlerinden farklılığını içeren bir tanımdır. Kimlik, “biz”i içerdiği özellik ve değerler ile pozitif anlamda tanımlarken, aynı zamanda “öteki olmayan” olarak, negatif anlamda da tanımlar. Avrupa’nın ve Avrupa kimliğinin tanımlanmasında, bu iki ögeyi de bulmak mümkündür.

III. AVRUPA KİMLİĞİNİN KURUCU ÖGELERİ

“Avrupa kimliği” hem tarih, coğrafya⁶ ve kültür alanında bir ortaklığı, hem de anayasal, kurumsal ve hukuki bir birlikteliği ifade etmekte kullanılmaktadır (Bkz. Mayer ve Palmovski, 2004).

Yunan mitolojisindeki bir prensesin adı olan “Avrupa”, zamanla Yunan hinterlandını oluşturan coğrafya için kullanılan bir terim olmuştur. M.S. 2. yüzyılda Akdeniz ve Don nehirleri ile sınırlandırılan kavram, Ortaçağ döneminde “Hristiyan ülkesi” anlamını kazanmıştır (Yurdusev, 1997: 31-33). Şarلمان dönemi ve bu dönemde gelişen Latin Hristiyanlığı, kavramın ifade ettiği coğrafi alanın sınırlarını batıya doğru kaydırmıştır. Şarلمان’ın kendisi “Avrupa kralı”, Papa 8. Jean ise “Avrupa lideri” olarak anılmıştır. Hristiyanlıkla Avrupa arasında kurulan bu kavramsal birlik, bunların fiilen parçalandığı Reform döneminden sonra da varlığını korumuştur. “Avrupa’nın birliği”, günümüzde hala kimileri için Hristiyanlığın yeniden birleşmesi anlamını içermektedir (Wintle, 1996: 14). Şarلمان dönemindeki Kutsal Roma imparatorluğu sınırlarının, Avrupa Topluluğu’nun kuruluş dönemindeki sınırlara büyük oranda tekabül etmesi de bu açıdan dikkat çekmektedir (Bkz. Stone, 2002: 182). Ona bu anlamı Avrupa’nın dışında kalan siyasetçi ve düşünürler de atfetmektedir.

Yunan sanat, felsefe ve politika geleneği, Rönesans döneminden itibaren Avrupa’yı etkilemiştir. Roma imparatorluğu hem eski Yunan mirasının taşıyıcısı olarak, hem de kendi bürokratik ve askeri

⁶ Bu coğrafyaya iklim özellikleri nedeniyle M.Ö. 400’lerden beri olumlu anlamlar atfedilmektedir. Hatta Papa 2. Urban, ilk Haçlı Seferinin meşruiyetini kısmen Avrupa’nın “iklim ve medeniyet” üstünlüğüne dayandırmıştır (Bkz. Wintle, 15-16).

örgütlenme yapısı -ve kısmen hukuk sistemi- modern dönem Avrupasına taşınan bir model olarak kaynak oluşturmıştır. (Wintle, 1996: 13)

“Avrupa”nın kurucu unsurları içinde “Aydınlanma”, önemli bir yer tutmaktadır. Aydınlanma dönemindeki zihinsel dönüşüm, bugünün modern toplumlarının oluşumunda bir kurucu unsur olduğu kadar, Avrupa’daki aydınlar arasında Avrupalılık bilincinin yerleştiği bir dönemi de ifade etmektedir. Örneğin, Voltaire, Avrupa’yı “aynı din, aynı hukuk ve aynı siyasi fikirlere sahip devletleri kapsayan dev bir cumhuriyet” olarak görmüş, Burke de “hiçbir Avrupalının Avrupa’nın herhangi bir yerinde kendini sürgünde hissedemeyeceğini” söylemiştir (Wintle, 1996: 14). Avrupanın demografik yapısı, istihdam biçimleri ve refah devleti gibi sosyal yapısını belirleyen endüstrileşme de, Aydınlanma ile birlikte ortak tarihi deneyimlerin içinde yer almaktadır (Wintle, 1996: 14-15). Yine Avrupa’da başlayan ve buradaki tarihsel başarısı laikleşme ile sağlanan modern ulus-devletlerin kurulması süreci, Avrupa kimliğinde pay sahibidir. Yine de, laikleşmenin Hristiyanlığın Avrupa kültürüne etkisini ortadan kaldırdığı söylenememektedir (Yurdusev, 1997: 40-42).

Yukarıda sayılanlar, paylaşılan etki ve değerlerin olduğu, içeride “hissedilen” ve dışarıdan “tanınan” bir “ortak miras”ın varlığına işaret etmektedir. Ancak bunların basitçe sıralanması, hiçbirinin Avrupa’nın tekelinde olmadığını ve Avrupa içinde de farklı uluslar, ülke ve bölgelerde değişen oranlarda ve farklı biçimlerde yaşandığı gerçeğini dikkate almamak olur (Wintle, 1996: 13). Ayrıca, ortak miras söylemi, aşağıda değinilecek olan “yan etkiler”e yol açma potansiyelini de taşımaktadır.

Mesele Avrupa Birliği için bir kimlik ise, bunu kurmakta olan siyasi ve hukuki bir temel de mevcuttur. Mayer ve Palmovski, Avrupa kimliğinin, heterojenliği Birlik tarafından da kabul edilen ve negatif anlamlar içermeye potansiyeline sahip bu kültürel miras yerine, anayasal, kurumsal ve hukuki temelleri bulunduğunu söylemenin daha uygun olacağını ifade etmektedir (Mayer ve Palmovski, 2004: 583, 592). Elbette, bu temeller, kaynağını Avrupa’nın ortak tarihi deneyimlerinden, üye devletlerin sistemlerinden ve tercihlerinden almaktadır. Fakat Avrupa kimliği, başta söylendiği gibi Avrupa Birliği’nin daha demokratik ve meşru bir zemine oturması için kurulmak istenen bir şeyse, bunun “kültürel miras” kavramında bulunabilecek dezavantajlardan etkilenmemesi gerekir.

Mayer ve Palmovski’nin ifade ettiği şekilde, anayasa tanımladığı toplumun ahlaki ve siyasi kimliğinin bir ifadesi olarak görülebilir. Böyle bir niyet, Avrupa Birliği “Anayasal Anlaşma”sının hazırlanışı esnasında kimi siyasetçiler tarafından da ifade edilmiştir. Avrupa Topluluklarının kurulması sırasında ulusal hükümetlerle yarışacak ifadelerden kaçınılmıştır -etkisi yasa seviyesinde olmasına rağmen Topluluğun hukuki düzenlemelerine “tüzük” veya “yönetmelik” gibi isimler verilmesinde olduğu gibi, fakat bugün ortaya çıkan metinde ve onun isminde (“Avrupa için bir Anayasa Kuran Antlaşma”) böyle bir kaygıdan uzaklaşıldığı görülmektedir. Anayasanın yeni olmasına ve henüz kabul edilmemesine rağmen, Adalet Divanı’nın en eski kararlarında yer alan Topluluk hukukunun doğrudan etkililiği ve üstünlüğü ilkeleri, ona benzer bir özelliği zaten kazandırmıştır. *Eurobarometre* anketlerine göre, Topluluğun ulus-üstü kurumlarına güven mevcuttur. Topluluk tarihinde Parlamento’nun doğrudan seçimi ve giderek artan sayıda konuda yasama rolünü kazanması, Avrupa Temel Haklar Şartının kabulü gibi gelişmeler Birliğin demokratik meşruiyetini sağlama yolunda adımlardır (Mayer ve Palmovski, 2004: 583-587). Ayrıca, gerek Maastricht Anlaşmasından beri kurucu anlaşmalarda yer alan hükümler, gerekse 1980’lerden beri gelişmekte olan aday ülkelere uygulanan demokratikleştirme çabaları⁷, ulus-devletteki ile kıyaslanarak tartışmalı hale gelmekle birlikte, Birlik hukukunda yer alan “Avrupa vatandaşlığı” kavramı⁸, Birliğin evrensel değerlere dayanma iddiasında olan bir siyasi kimlik kazanmış olduğunu göstermektedir.

Sorun asıl, kimliğin kültürel boyutu ile ilgilidir. Burada iki tartışma alanı vardır. Bir tanesi, kimliğin “öteki” yoluyla tanımlanmasından doğabilecek çatışmalar, diğeri ise ulus-devlet ile Birliğin kimlik politikaları ve aidiyet yaratma konusundaki göreceli durumudur.

⁷ Akdeniz, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Türkiye’ye doğru genişlemede demokratikleştirme politikaları için bkz. Öniş, 1999: 113-120, 123-125.

⁸ Avrupa bağlamında vatandaşlık ve kimlik sorunsalı için bkz. Lehning, 2001: 239-282.

IV. AVRUPA’NIN “ÖTEKİ”LERİ

Nesnel öğelere dayanarak öznel hale gelen kimlik, büyük toplumsal gruplarda, Yurdusev’in de belirttiği gibi, daha küçük grup kimlikleriyle yarıştığında dezavantajlı bir konumda olacaktır (Yurdusev, 1997: 25-26). Ortak noktaların azalması ve o grubun seviyesine gelene kadar birey açısından öncel kimliklerin sayısı olarak artması, büyük grup kimliğinin kuruluşunu zorlaştırmaktadır. Milliyetçilik konusundaki literatürde belirtildiği gibi, etnik, dilsel ve diğer gruplar/kimlikler açısından homojen olmayan ulus-devletlerde bu sorun, modern siyasi birimlerin gerektirdiği ortaklık ve dayanışma duygusundaki eksiklik, devletin müdahalesi -eğitim, kültürel politikalar, dilin ulusallaşması, bayrak gibi ortak sembollerin vurgulanması vb.- ile giderilmiştir. Bu durum ulusun “hayali cemaat” olduğu ve inşa edildiği yolundaki yorumlara yol açmaktadır. (Boxhoorn, 1996: 137; Wintle, 1996: 17; Bakir, 1996: 181). Pek de demokratik olmayan bu tarz müdahaleler dışında diğer bir sorun, ortak noktaların azlığının negatif tanıma, yani öteki yolu ile tanıma yol açma tehlikesidir.

Yurdusev’e göre, kimliğin fark ile, yani salt “öteki” yolu ile tanımlanması, onun içsel faktörlerinin zayıf kaldığını gösterir. Eğer bizi oluşturan şeyler net değilse ve yeterince paylaşılmıyorsa, öteki üzerinden tanımlama vurgulanacaktır. Bu durumda ötekinin olumsuz tanımlanması, dışlanması doğacaktır (Yurdusev, 1997: 22). Her kimlik ifadesi, tanım gereği fark üzerine kurulmaktadır. Mahçupyan’ın ifadesiyle, “‘Kimlik yaratma’, benzediğine veya benzememesi gerektiğine inandığımız diğer toplumlarla aramızda kültürel bir ‘boşluğun’ yaratılmasından başka bir şey değil.” (Mahçupyan, 1998: 46). Avrupa da kendisini tanımlarken, öncelikle olmak istemediği, olumsuzladığı kimliklere referans vermiştir⁹.

Bu kimliklerin neler olduğuna bakmadan önce, Avrupa’nın bahsi geçen kültürel mirası ifade edilirken, bunların aynı zamanda bu mirasa sahip olmayan toplumları dışlamak için nasıl kullanıldığına değinmek gerekir. Yunan ve Roma’dan devralınan miras ile Aydınlanma ve endüstri devriminin sağladığı “modernlik”, geçmiş yüzyıllardan beri “uygar-barbar” ve “modern-modernlik dışı/az gelişmiş” ikiliklerinin ortaya konması ve ikincilerin dahil olduğu toplumlar aleyhine politikalar geliştirilmesine yol açmıştır. Diğer bir deyişle, Batı’nın ya da Avrupa’nın eski ve yeni sömürgeciliği, kendini modernliğin üstün, evrensel ve tamamen kendisine ait olduğu (Avrupa = Tek “Uygarlık”) savıyla meşrulaştırmıştır¹⁰ (Tutal, 2003: 168-169). Bu mirasın devamlılığı miti¹¹ ve Aydınlanma felsefesinin tarihin sürekli ilerleme içinde olduğu görüşü¹² ise, yukarıdaki savı güçlendirmektedir. Daha eski olan ama halen varlığını sürdüren diğer bir ikilik ise, “Hristiyan-Müslüman/kafir” ayrımıdır. Misyonerliğin eski ve yeni dünyanın sömürgeleştirilmesinde oynadığı rol, bunun önceki ikilik ile bağlantılı olarak görülebileceğini gösterir (Sezer, 1998: 41) (Yurdusev, 1997: 44-45; Sezer, 1998: 39-41; Stone, 2002: 182; Tutal, 2003: 167-171). Bu bağlamda yer alan ve kimi yazarlarca “ortak düşman” olarak nitelenebilen (Öniş, 1999; Wintle, 1996: 20) “ötekiler”, Avrupa’nın hem içinde, hem dışında bulunmaktadır.

Dış ötekiler içinde Doğu ve İslamiyet, özellikle de Türkler, muhtemelen yakın ve uzun süren savaşlar sebebiyle önemli yer tutmaktadır. Avrupalı ülkelerin sömürge yerleşimleri olan yeni dünya ve Afrika söz konusu olduğunda paganlık da bunlara eklenebilir. Avrupalı, uzun süredir kafirlere (Müslümanlar, Türkler) ve barbarlara (Türkler, Ruslar¹³, Asyalılar, yerliler) karşı tanımlanmıştır (Yurdusev, 2001: 167).

⁹ Batı’nın Doğu’ya atıfla kurulduğunu ifade eden Edward Said’in çalışması, kimlik konusundaki siyaset ve sosyoloji literatüründe önemli bir yer tutmakta, oryantalizm ve bundan türetilen kavramlara sıkça başvurulmaktadır. Modernite’nin post-modern analizi de, Doğu-Batı gibi “çift karşıtlıkların” Aydınlanma dönemi sonucunda Batı ontolojisi ve epistemolojisinde yerleştiğini belirtmektedir.

¹⁰ Buna “beyaz adamın görevi” (*white man’s burden*) de denmektedir.

¹¹ Oysa hiç de böyle değildir. Uzun tarihsel aralıklar mevcuttur (Wintle, 1996: 11) ve bu aralıklarda Avrupa’nın hatırlamak istemediği, veya üstesinden geldiği söylenen “Karanlık Çağ” vardır.

¹² Bu durumda toplumlar bir gelişme skalasına yerleştirilebilir. Daha ileride olan daha uygar, dolayısıyla daha üstündür.

¹³ Öniş’in ifade ettiğine göre, Ruslar Türkler’e ve Müslümanlara göre daha fazla “öteki” olmuştur. Bunun nedeni muhtemelen 19. yüzyıldan itibaren daha büyük bir güç haline gelmesidir. Ancak İslami köktendincilik ve Avrupa içindeki çoğu Müslüman olan azınlıklara yönelik tepkiler ile, Türkiye’nin adaylık sürecindeki ayak sürümler, bu topluluklara karşı duruşun Hristiyanlık boyutunu ön plana çıkarmıştır (Öniş, 1999: 111). 11 Eylül sonrası dönemde Huntington’ın İslam üzerine çalışan diğer bazı Batılı özcüler (*essentialist*) tarafından da belirtilen medeniyetler arasında buluşmayı imkansız kılan zihniyet

Bu Avrupa'nın yanında "Batı" kavramının kurulmasında da etkin olan tarihi ötekiler dışında, hatta belki onlardan daha önemli olan "dış öteki", A.B.D.'dir. Bahsedildiği üzere, Avrupa Topluluğu'nda kimlik konusunun yer aldığı ilk metin, AGSP ile ilgilidir. NATO'nun etkin biçimde varlığını sürdürdüğü bir ortamda bu durum, A.B.D.'nin dışarıda tutulması anlamına gelir. Bir görüşe göre, kimliğin oluşturulmasında büyük farklardan çok, küçük farklar rol oynamaktadır (Mayer ve Palmovski, 2004: 577). Avrupa için yapılan "kültürel miras" tanımını büyük oranda paylaşan A.B.D., belki bu sebeple, belki de dünya sahnesinde Avrupa'nın artması istenen gücünün yarattığı rekabet sebebiyle, Avrupa Birliği'nin birincil "ötekisi" haline gelmiştir. Öniş bu ötekiliği Avrupa'nın Amerika'dan farklı olarak sınıflar ve ülkeler/bölgeler arasındaki ilişkilerin uyumlu hale getirildiği ve sosyal devletin vazgeçilmez olduğu bir kapitalizme sahip oluşuna bağlamakta, A.B.D. kadar güçlü biçimde küresel bir aktör olma çabası yerine dış ilişkilerinde insan hakları ve demokrasiyi daha fazla gözettiğini ifade etmektedir (Öniş, 1999: 110-111).

İç ötekiler ise, Avrupa tarihinde Yahudiler ve Çingeneler olmuştur. Temelde Hıristiyanlığın Musevilikle yarışan bir din olması sebebiyle Avrupa düşüncesinde anti-semitizmin halen bulunduğu ifade edilmektedir. Günümüzün başat iç-ötekilerinden biri de Nazizmdir (Yurdusev, 2001: 167-175). Müslüman azınlıkları ve göçmenleri de buna eklemek, özellikle yabancı düşmanlığının arttığı son 10-15 yıl için ve 11 Eylül sonrası artan terör gerçeği ve kaygıları nedeniyle mümkündür.¹⁴

V. AVRUPA KİMLİĞİ VE ULUS-DEVLET MODELİ

Ulus-devlet, modern çağın getirdiği başat, hatta evrensel denebilen ekonomik ve siyasi birimdir¹⁵. Öyle ki, ulus-devletten kopmak isteyen gruplar bile, kendi ulusçuluklarını geliştirmekte, kendi ulus-devletlerini talep etmektedirler. Yine de, ulus-devletin egemenliğinin giderek daha çoğunu kendisinden daha üst ve alt seviyelerdeki toplumsal ve kurumsal birimlerle paylaşmak durumunda kaldığı, bunun yol açtığı gerilimlerin Avrupa Birliği'nin siyasal ve kurumsal tarihinde oldukça belirgin biçimde bulunduğu söylenebilir.

Ulus-devletle ilintili olarak ulusal kimlik, Avrupa Birliği bağlamındaki Avrupa kimliğinin hem yarıştığı, hem de benzeştirdiği bir olgudur. Avrupa kimliğinin var olup olmadığı, kurulmasının mümkün olup olmadığı, kuruluyor ise ne aşamada olduğu hep ulus-devlet örneğinden ve literatüründen hareketle tartışılmaktadır (Wintle, 1996: 16).

Avrupa kimliğinin hem kültürel, hem de siyasi boyutları konusunda ulus-devlet analogisi yapılmaktadır. Örneğin Green, çalışmasında ulus-devletin inşasında dört aşamanın bulunduğunu belirtmektedir: (1) Güçlü bölgelerin diğerlerini kapsayacak bir devlet kurması, (2) devletin mutlak yönetiminin ele geçirilmesi (dikey güç), (3) siyasi gücün daha geniş toplumsal tabakalar tarafından elde edilmesi (yatay güç) ve (4) ulus-kurma (birleşmiş olan siyasanın yönetiminde meşruluğu sağlamak için var olan ulus kimliğinin rafine ve tüm topluma empoze edilmesi). Yine ulus-devletten hareketle Green, siyasanın bilincini, diğer bir deyişle, kimliğin anlamlı olarak algılanmasını, bireyleri dahil edebilme, fiziki-duygusal güven sağlama ve ortak duygular yaratan semboller oluşturabilme becerilerini ortak kimlik için gereken öğeler olarak sıralamaktadır. Ardından bahsi geçen aşamalarda Avrupa Birliği'nin hangi noktada durduğunu, kimlik öğelerinin hangilerinde başarılı olduğunu sorgulayarak Avrupa kimliğinin ulus-devlet ile yarıştığı ne durumda olduğunu belirten bir sonuca varmaktadır (Green, 1999: 307-320).

Gerçekten de, Avrupa Birliği örneğinde bu tür bir siyasi süreci görmek mümkündür. Bahsedildiği üzere, Avrupa Birliği gerek hukuki ve siyasal anlamda (kurumların demokratikleştirilmesi çabaları,

ayrımları olduğu iddiası üzerine tartışmaların dünya kamuoyunda ve literatürde kapladığı yer, bu görüşü pekiştirmektedir. Örneğin Türkiye'nin üyelik için müzakerelere başladığı bir dönemde Avrupa Birliği'nin çeşitli politikaları hakkında bilgi ve yorumlara yer veren bir web portalında "Avrupa kimliği" anahtar terimi ile yapılan bir taramada çıkan metinlerin çoğunluğu, Türkiye ve medeniyetler buluşması gibi konulara dair olmuştur. Bkz: <<http://www.euractiv.com>> (03.01.2006).

¹⁴ Hatta örneğin, Avrupa kimliğinin "öteki" üzerinden kurulması üzerine bir çalışma, tamamen iç ötekiler üzerine kurulmuştur; örnek vaka olarak Avrupa'da Heider'e yapılan boykotu ve Danimarka'da Müslümanların evliliği üzerine hukuki ve kültürel söylemleri konu etmektedir. Bkz: Rytkenen, 2002.

¹⁵ Ekonomik birim olarak evrenselliği, 17. yüzyıldan beri tekrar eden küreselleşme dalgaları ile daha çok sorgulanabilir, hatta reddedilir hale gelmiştir.

anayasa ve vatandaşlık benzeri girişimler yoluyla), gerekse kültürel anlamda kimlik kurma çabası içinde olmuştur. Birlik, ulus-devletin ulus kurmada benimsediği yöntemleri kullanmaktadır. Örneğin eğitim (Avrupa çapında öğrenci değişimleri ve Avrupa konulu çalışmaların desteklenmesi), ortak bir dil (bir çevirmen ordusu ve yabancı dil eğitimi yoluyla), ordu (henüz varlığından söz etmek pek mümkün görünmemektedir), medya (Komisyonun Avrupa kimliğini güçlendirecek görsel-işitsel politikası bağlamında “Sınırlar Olmadan Televizyon” (1984), Maastricht Anlaşmasında belirlenen kültürel politika gibi girişimlerle [Bakir, 1996: 177-178]) ve sembolleştirme (bayrak, marş, para, pasaport gibi) alanında politikalar yürütmektedir (Schmidt, 2004: 981).

Bu politikalar, ulus-devlet kimliği ile Avrupa kimliğinin karşılaştırılmasına yol açmaktadır. Bu durumda kaybeden, Avrupa kimliğidir, çünkü uyguladığı kültürel politikalar, zaten ulus-devlet tarafından uygulanmaktadır. Avrupa Birliği halihazırda oluşmuş uluslarda, zaten büyük gruplarda zor elde edilen (Bkz. Yurdusev, 1997) kültürel kimliği kurabilmek için onunla yarışmak zorundadır. Milliyetçilik konusunda uzmanlaşmış olan Anthony D. Smith’e göre ise, ulus kimliğinin iki genel tanımı içinde sadece bir tanesi böyle bir yarışa ve Avrupa kimliğinin potansiyel kaybına yol açmaktadır. Eğer ulus kimliği romantik bir anlayışla, yani kendiliğinden var olan “organik bir kültürel birim” olarak görülürse, Avrupa bununla yarışamayacaktır. Oysa anlaşılın “belirgin sınırlar içinde ortak hukuk ve kültürün rasyonel birlikteliği” olursa hem bu yarış minimum düzeyde kalır, hem de pozitif anlamda bir Avrupa kimliğinden bahsetmek mümkün hale gelir (Smith, 1992: 56). Yapılan çalışmalar, üye devlet vatandaşlarının Avrupa bütünleşmesi ve kimliğinin oldukça değişken oranlarda benimsediğini, Avrupalılık konusundaki farkındalığın bile “elit düzeyinde” kaldığını göstermektedir (Schmidt, 2004: 981; Bakir, 1996: 180-181; Mayer ve Palmovski, 2004: 581; Green, 1999: 315-316). Devlete sahip olmayan ulusların/azınlıkların, AB entegrasyonuna daha olumlu tutumlar besleyeceği öngörülmüşse de, İskoçlar ve Katalanlar gibi gruplar üzerinde yapılan çalışmalar bunun söz konusu grubun beklenti ve algılarına göre değişeceğini göstermektedir (Nagel, 2004).

VI. DEĞERLENDİRME

Avrupa Birliğinin kimlik oluşturmak için ulus-devlet modelini uygulaması, başarısızlıkla sonuçlanması muhtemel bir girişimdir. Bunun görünen üç sebebi vardır:

1-Ulus-kurma pratikleri, Sovyetler Birliği örneğinde görüldüğü gibi, objektif kimlik dayanaklarının bulunmadığı veya zayıf olduğu durumda işe yaramamaktadır (Wintle, 1996: 17).

2-Birlik “vatandaşları”, Avrupa kimliğini daha uzun süredir var olan kendi ulusal kimlik merceğinden göreceği için bir Avrupa ulusunun kabulü olası görünmemektedir (Schmidt, 2004: 981).

3-Kültürel kimliği kurma çabası, ulus devlet ile yarışta başarılı olamayacaktır, çünkü bahsedilen “ortak değerler” veya “kültürel miras” Birliğe veya Avrupa’ya özgü değildir, aynı zamanda onu oluşturan üye devletler veya ulusları oluşturan öğelerdir. Örneğin “farklılık içinde bütünleşmiş” olmak, Avrupa Birliği’nin mottosu olmuşsa da, aynı şey Hollanda devletinin özelinde de iddia edilebilir. Demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti gibi ilkeleri de, ulus-devletler hali hazırda kendi tarihleriyle özdeşleştirmektedirler (Mayer ve Palmovski, 2004: 578).

Üçüncü sebep aynı zamanda dış çevre ile ilgili bir sorun olasılığına işaret etmektedir. Bahsedilen kültürel kimlik öğelerinin çoğu aynı zamanda artık dünyanın geri kalanıyla da paylaşılmaktadır. Ortak kültür veya mirasın öğeleri olan hukuk devleti, insan hakları ve demokrasi gibi kavramlar hem üye ülkelerde değişen anlamlara gelmektedir, hem de bunların “Avrupa’nın farkı” olduğu söyleminin “ötekiler”i uzaklaştırmaya yol açma tehlikesi bulunmaktadır.

Mesele Birliğin demokratik meşruiyetini sağlamak ve üye devlet vatandaşlarında Birliğe bir aidiyet hissi yaratmak ise, bunlar zaten bütünleşme sürecinin istenen biçimde ilerlemesi ile kendiliğinden oluşacaktır. Eğer sorun, 1970’lerde Avrupa kimliği konusunun gündeme geldiğinde olduğu gibi, dışarıdan tanınmak, dünyada meşru bir güç olmak ise, bu da ortak dış siyasetin başarılmasından önce zaten mümkün olmayacaktır.

KAYNAKÇA

BAKIR, Vian (1996). "An Identity for Europe? The Role of the Media". Michael Wintle (der.), *Culture and Identity in Europe: Perceptions of Divergence and Unity in Past and Present*. Aldershot: Ashgate Publishing Limited, 177-200.

BOXHOORN, Bram (1996). "European Identity and the Process of European Unification: Compatible Notions?", Michael Wintle (der.), *Culture and Identity in Europe: Perceptions of Divergence and Unity in Past and Present*. Aldershot: Ashgate Publishing Limited, 133-145.

GREEN, David Michael (1999). "Who are the Europeans?": *European Political Identity in the Context of the Post-War Integration Project*. Doktora Tezi, Graduate School of the University of Wisconsin-Madison, Bell & Howell Information and Learning Company, <<http://www.umi.com/globalauto>> (20.12.2005).

<<http://www.euractiv.com>> (03.01.2005).

LEHNING, Percy B. (2001). "European Citizenship: Towards a European Identity?", *Law and Philosophy*, 20, 239-282.

MAHÇUPYAN, Etyen (1998). "Doğu ve Batı: Bir Zihniyet Gerilimi", *Doğu Batı*, Yıl 1, Sayı 2, Nisan 1998, 45-55.

MAYER, Franz C. ve Jan PALMOVSKI (2004). "European Identities and the EU – The Ties that Bind the Peoples of Europe", *Journal of Common Market Studies*, 42 (3), 573-598.

NAGEL, Klaus-Jürgen (2004). "Transcending the National / Asserting the National: How Stateless Nations like Scotland, Wales and Catalonia React to European Integration", *Australian Journal of Politics and History*, 50 (1), 57-74.

ÖNİŞ, Ziya (1999). "Turkey, Europe, and Paradoxes of Identity: Perspectives on the International Context of Democratization", *Mediterranean Quarterly*, 10 (3), Summer, 107-136.

RYTKONEN, Helle Laila (2002). *Europe and Its "Almost-European" Other: A Textual Analysis of Legal and Cultural Practices of Othering in Contemporary Europe*. Doktora Tezi, The Program of Modern Thought and Literature, Stanford University. ProQuest Information and Learning Company, <<http://www.umi.com/globalauto>> (20.12.2005).

SCHMIDT, Vivien A. (2004). "The European Union: Democratic Legitimacy in a Regional State?", *Journal of Common Market Studies*, 42 (5), 975-997.

SETON-WATSON, Hugh (1985). "What is Europe, Where is Europe? From Mystique to Politique", *Encounter*, 64-65, July-August, 9-17.

SEZER, Baykan (1998). "Doğu Batı Ayrımı", *Doğu Batı*, Yıl 1, Sayı 2, Nisan 1998, 37-44.

SMITH, Anthony D (1992). "National Identity and the Idea of European Unity", *International Affairs*, 68 (1), January 1992, 55-76.

STONE, Leonard A. (2002). "Late Otoman and Modern Turkish Peceptions of Europe: Continuity and Change", *Turkish Studies*, 3(2), Autumn 2002, 181-199.

TUTAL, Nilgün (2003). "Doğu ve Amerika Arasında Avrupa", *Doğu Batı*, Yıl 6, Sayı 23, Temmuz, 163-174.

WINTLE, Michael (1996). "Cultural Identity in Europe: Shared Experience", Michael Wintle (der.), *Culture and Identity in Europe: Perceptions of Divergence and Unity in Past and Present*. Aldershot: Ashgate Publishing Limited, 9-29.

YURDUSEV, A. Nuri (1997). "Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği", Atilla Eralp (der.), *Türkiye ve Avrupa: Batılılaşma, Kalkınma, Demokrasi*. Ankara: İmge Kitabevi, 17-85.

YURDUSEV, A. Nuri (2001). "Avrupa'yı Kurmak, Türkiye'yi İdare Etmek ve Tarihin İpoteginden Kurtulmak", Şaban H. Çalış, İhsan D. Dağı ve Ramazan Gözen (der.), *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi: Kimlik, Demokrasi, Güvenlik*. Ankara: Liberte Yayınları, 161-183.

